

Azərbaycan universitetlərində ingilis dilinin kompetensiya əsaslı təlimi yolları: müqayisəli tədqiqat

Lamiyə Babayeva^{1*} , Gülay Qurbanova¹

Açar sözlər: *grammatika, pedaqogika, kommunikativ kompetensiya, təhsildə İKT, milli kurikulum, tapşırıq əsaslı təlim*
Keywords: *grammar pedagogy, communicative competence, ICT in education, national curriculum, task-based learning*

Dördüncü Sənaye İnqilabının tələbləri fonunda ingilis dili sadəcə akademik bir fənn statusundan çıxaraq, qlobal kommunikasiyanın və rəqəmsal ekosistemin əsas "əməliyyat sisteminə" çevrilmişdir. Müasir dövrdə ingilis dili biliyi ölkələrin beynəlxalq müstəvidə rəqabət qabiliyyətliyini şərtləndirən ilkin amillərdən biridir. Resurslara əsaslanan iqtisadiyyatdan bilik iqtisadiyyatına keçid mərhələsində olan Azərbaycan üçün dil bacarıqları bir lüks deyil, milli insan kapitalının fundamental tərkib hissəsidir. Azərbaycan Şərqlə Qərb arasında, xüsusilə Orta Dəhliz (Trans-Xəzər Beynəlxalq Nəqliyyat Marşrutu) çərçivəsində strateji və unikal geosiyasi mövqeyə malikdir. Ölkənin davamlı sosial-iqtisadi artımı enerji, nəqliyyat və loqistika sektorlarında xarici tərəfdaşlarla effektiv qarşılıqlı əlaqə qurmaq bacarığından asılıdır.

¹Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universiteti, Bakı, Azərbaycan

*Məsul müəllif. E-poçt: lamiyababayeva2019@gmail.com

Neft və qaz sektoru iqtisadiyyatın onurğa sütununu təşkil etsə də, beynəlxalq müqavilələrin texniki-hüquqi mürəkkəbliyi əmək bazarında yüksək səviyyədə ingilis dili bilən mütəxəssislərə olan tələbatı artırır.

Azərbaycanda ingilis dili tədrisinin (İDT) keyfiyyəti ilə ölkənin strateji hədəfləri arasında birbaşa korrelyasiya mövcuddur. Ənənəvi, passiv təlim metodları qlobal mühitdə sərbəst danışıqlar apara bilən məzunlar yetişdirməkdə yetərsizdir. "Azərbaycan 2030" baxışı çərçivəsində tələbələrin funksional dil alətlərinə yiyələnməsi pedaqoji seçimdən daha çox strateji zərurətdir. Bu tədqiqat tətbiq olunan müasir metodların sinif nəzəriyyəsi ilə real əmək bazarının praktik tələbləri arasındakı boşluğu nə dərəcədə doldurduğunu müqayisəli şəkildə qiymətləndirməyi hədəfləyir.

"Səssiz öyrənənlər" fenomenindən kommunikativliyə keçid

Onilliklər boyu Azərbaycanda dil öyrənənin uğuru mətni tərcümə etmək və kontekstdən kənar qrammatik strukturları tapmaq bacarığı ilə ölçülürdü və "Qrammatik-tərcümə metodundan (GTM)" istifadə edilirdi. Bu yanaşma savadlı oxucular yetişdirsə də, dilin mexanizmini bilən, lakin spontan ünsiyyət zamanı duruxub qalan "səssiz öyrənənlər" ordusu yaradırdı. Müasir yanaşma isə diqqəti dil haqqında nəzəri məlumatdan "Ünsiyyət Səriştəsi"nə, yəni dildən praktiki istifadəyə yönəldir.

Dell Hayms tərəfindən irəli sürülən kommunikativ kompetensiya konsepsiyası dilin sosial kontekstdə, mədəni normalara uyğun və müəyyən məqsədlər üçün rəvan istifadəsini nəzərdə tutur.

Bu nəzəriyyə dörd əsas komponenti əhatə edir:

- Qrammatik səriştə: Dilin struktur qaydalarını düzgün tətbiq etmək.
- Sosioliqvinistik səriştə: Mədəni və sosial mühitə uyğun dil formaları seçmək.
- Diskurs səriştəsi: Cümlələri məntiqli şəkildə birləşdirib bütöv mətn/nitq yaratmaq.
- Strateji səriştə: Ünsiyyət zamanı yaranan fasilələri və anlaşılmazlıqları kompensasiya etmək.

2000-ci illərin əvvəllərindən başlayaraq biheviörizt mexaniki əzbərçilik modeli Milli Kurikulum vasitəsilə konstruktivist yanaşma ilə əvəz olunmuşdur. Tələbələr artıq biliyin passiv qəbuledicisi deyil, aktiv yaradıcısıdır. Tədqiqatlar göstərir ki, tələbələr qaydaları əzbərləmək əvəzinə, "kəşf yolu ilə öyrənməyə" cəlb olunduqda mürəkkəb qrammatik strukturları daha yaxşı mənimsəyirlər.

Tədqiqatda kəmiyyət — imtahan nəticələri, İKT-dən istifadə tezliyi və keyfiyyət — sinifdaxili müşahidələr, müəllim rəyləri məlumatlarının sinerjisini təmin edən "Konvergent Paralel Qarışıq Metodlar" dizaynından istifadə edilmişdir. Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universitetində (ADNSU) qeyri-ixtisas qruplarında aparılan dərslər xüsusi meyarlar əsasında müşahidə olunmuşdur.

Müşahidə kriteriyaları	Müasir yanaşma modelinin tələbi	Müşahidə nəticəsi
Müəllimin rolu	Yegnə bilik ötürücüsü deyil, fasilitatordur.	Bəli
Tələbə əməkdaşlığı	Dərsin 50%-dən çoxu cüt/qrup işi (danışiq) ilə keçir.	Bəli
İngilis dili	Müəllim və tələbə dərsi və təlimatları tam ingiliscə aparır.	Qismən
İKT İnteqrasiyası	Ağıllı lövhələr və rəqəmsal platformalar tətbiq olunur.	Bəli

Məqalədə ənənəvi cümlə analizi strukturunun – "Mübtəda + Feil + Tamamlıq" yerini "Kontekst + Kommunikasiya məqsədi" modelinin tutduğu qeyd olunur və 3 əsas metod fərqləndirilir: İnduktiv metod: Tələbə hazır qayda almaq əvəzinə, dil nümunələrindən qanunauyğunluqları özü "kəşf edir".

Tapşırıq əsaslı öyrənmə (TBL): Qrammatika real həyatı bir tapşırığı icra etmək üçün alətə çevrilir. TBL 3 mərhələlidir: Tapşırıqdan əvvəl (Pre-task), praktiki fəaliyyət (problemin qrupda həlli), qrammatik təhlil (Language Focus).

Dil təcrid olunmuş qaydalarla deyil, hazır ifadə blokları ilə öyrədilir. İKT-nin psixoloji və koqnitiv təsiri (Affektiv Filtir): Rəqəmsal alətlər (Kahoot!, Wordwall, Padlet, Mentimeter) tələbələrin hamı qarşısında səhv etmək qorxusunu — "Dil təşvişi"ni və Krashen tərəfindən irəli sürülən "Affektiv Filtir"i aşağı salır. Anonim interaktiv rəqabət tələbə iştirakını 40 % artırır. Həmçinin İkiqat Kodlaşdırma Nəzəriyyəsinə əsasən, vizual və audio elementlər (məsələn, Present Continuous üçün video izləmək) statik mətndən daha güclü assosiasiya yaradır. Süni intellektə əsaslanan alətlər və milli "Rəqəmsal məktəb"

platforması tələbəyə real vaxtda ipucu verərək öz səhvini düzəltmə imkanı verir. Məsələn, şərt şəklini simulyasiya ilə öyrənənlər 25 % daha yüksək yaddaqlama nümayiş etdiriblər. Azərbaycan dilinin iltisacı (şəkilçi əsaslı), ingilis dilinin isə analitik (sözünü əsaslı) olması struktur səhvlərinə yol açır (məs.: Məktəbə – to school).

Geri təsir (Washback) effekti: Dövlət İmtahan Mərkəzinin (DİM) çoxseçimli qrammatik testləri müəllimləri kommunikativ dərslərdən yayındırıb yenidən GTM metoduna qaytarır. Bu səbəbdən siniflərdə həm danışiq, həm test hazırlığını birləşdirən "hibrid yanaşma" hökm sürür. İnternet çıxışı zəif olan region universitetləri arasında texnoloji fərqlər hələ də qalmaqdadır. Standartlaşdırılmış milli imtahanlar (DİM) təcrid olunmuş qaydaları deyil, qrammatikanın kontekst daxilində *****"instrumental istifadəsi"*****ni yoxlamalıdır. Rəqəmsal bərabərliyi təmin etmək üçün region universitetlərinə "oflayn rəqəmsal resurslar" verilməlidir. Müəllim təlimləri mühazirələrdən uzaqlaşmalı, TBL dövrlərini idarə edən praktik mikrotədrisə əsaslanmalıdır. Generativ süni intellektdən istifadə edərək yerli kontekstə uyğun (məsələn, Şuşa və ya Şəkiyə səyahət bloqu vasitəsilə Past Simple tədrisi) qrammatika tapşırıqları hazırlanmalıdır. Tələbə aktivliyi 70 % (danışıq/yazı), müəllim fasilitasiyası isə 30 % təşkil etməlidir.

Məqalə sübut edir ki, Azərbaycanda passiv oxucu mərhələsindən aktiv natiq mərhələsinə keçid həm koqnitiv, həm də texnoloji islahatlar tələb edən kompleks bir prosesdir. İKT və yeni metodların milli kontekstə uyğunlaşdırılması bu prosesin uğur rəhnidir.